

Franjo Zenko
Institut za filozofiju, Zagreb

IDEJA HRVATSKE NACIONALNE FILOZOFIJE U 20. STOLJEĆU

»... nacionalna je filozofija skup radnja samosvjesno upravljenih na lično obrazovanje narodnoga života i samosvojno očitovanje njegovo u potpuno i cjelovito izgrađenom sustavu duhovnih nastojanja («Ideal-bestrebungen») historijskoga i kulturnoga znamenja razvojnoga».

Albert Bazala, *O ideji nacionalne filozofije*

Sažetak

Geneza ideje hrvatske nacionalne filozofije vezana je uz kontekst buđenja nacionalnih dubova u srednjoj Europi, a u Hrvatskoj uz ideologiju hrvatskoga književnog i političkoga narodnog preporoda, nastalog 1830-ih. Franjo Marković, prvi profesor filozofije na novoosnovanom Sveučilištu u Zagrebu 1874., začeo je ideju da i filozofija treba pridonijeti stvaranju nacionalnoga subjektiviteta hrvatskoga naroda. Najprije tako da se započne s istraživanjem i recepcijom hrvatske filozofske tradicije, počevši od bogate, ali zaboravljene hrvatske renesansne filozofije. Tu ideju iznio je u svome rektorskom govoru 1881. pod naslovom Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII., a metafizički ju je pokušao utemeljiti u svom djelu Razvoj i sustav obćenite estetike (Zagreb, 1903), suprotstavljajući monadologijski pluralizam njemačkom apsolutnom idealizmu. Posebni doprinos razvoju i afirmaciji ideje hrvatske nacionalne filozofije u 20. stoljeću dokumentiran je u Bazalinim djelima kao što su Povijest filozofije i Filozofijski portret Franje Markovića (1921) te njegovim esejima poput Metalogički korijen filozofije (1923), Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo (1936) te O ideji nacionalne filozofije (1938). Premda je uočljiv zastoj teorijskoga promišljanja ideje nacionalne filozofije u vrijeme marksizma kao službene filozofije, ipak je ideja nacionalne hrvatske filozofije postala neupitnom institucioniranjem istraživanja povijesti hrvatske filozofije u Institutu za filozofiju od 1967. na ovamo i pokretanjem časopisa Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 1975. Ni 'globalizacija' ni ideologija europskog ujedinjenja neće ugroziti nacionalne kulturne identitete, pa ni ideju nacionalne filozofije.

Vrijeme kako ga tehničko-pragmatički mjerimo (sekundama, minutama, satima, mjesecima, godinama, stoljećima i tisućljećima) i kozmologijski je samo djelomično, ali nikako i povijesno utemeljeno. Naslovnoj tematskoj sintagmi *ideja nacionalne filozofije u XX. stoljeću* organski pripada i samo porijeklo te

Tvrtko Jolić
Institut za filozofiju, Zagreb

FILOZOFSKE INSTITUCIJE U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

U članku se iznosi kratki pregled glavnih filozofskih institucija u Hrvatskoj i njihova uloga u razvitku filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću. Posebna je pozornost posvećena raznim odsjecima za filozofiju na sveučilištima u Zagrebu, Zadru i Rijeci kao i znanstvenim institutima i filozofskim društvima. Središte oko kojega se razvijala filozofija u Hrvatskoj u prvoj polovici stoljeća bio je Odsjek za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu. U drugoj polovini stoljeća osnovano je više novih institucija. Zbog pritisaka komunističkoga režima, ova raznolikost filozofskih institucija nije rezultirala i velikom raznolikošću filozofskih struja. Pored prevladavajuće marksističke filozofije u njezinoj praksisovskoj verziji, posebna je pozornost bila posvećena istraživanju hrvatske filozofske baštine i filozofiji znanosti. Također je utvrđeno da većina hrvatskih filozofskih institucija posebnu pozornost posvećuje povijesti filozofije. Na to bi se moglo gledati kao na ostavštinu Alberta Bazale, jednog od utemeljitelja moderne hrvatske filozofije.

Kao početak novije hrvatske filozofije obično se uzima 1874. Tada je obnovljeno Sveučilištu u Zagrebu i na njemu osnovana Katedra za filozofiju. Već ova činjenica ukazuje na snažni utjecaj koji je jedna institucija, Sveučilište u Zagrebu, imala na početak oblikovanja suvremene filozofije u Hrvatskoj. Imajući to u vidu, čini se zanimljivim istražiti odnos filozofije i filozofskih institucija u Hrvatskoj. Odnos filozofije i filozofskih institucija zanimljiv je i neovisno o ovom konkretnom slučaju. Filozofija, naime, kao i sve ostale znanosti bitno ovisi o institucijama. Ona je najduže i najbliže povezana sa sveučilištem, a u novije vrijeme osnivaju se i znanstveni instituti, istraživački centri, znanstveno-stručne udruge i specijalizirane nakladničke kuće. U tekstu koji slijedi iznijet ćemo neke podatke o najvažnijim filozofskim institucijama, podatke na temelju kojih bi se mogli izvući zaključci o glavnim smjernicama razvoja hrvatske filozofije u 20. stoljeću.

Tomislav Bracanović

FILOZOFSKI ČASOPISI U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

Članak daje pregled filozofskih časopisa utemeljenih i izdanih u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća. Donosi se opis 18 filozofskih časopisa, uključujući podatke kao što su njihovi ciljevi i područja, glavni urednici, jezici izdavanja, broj godišnjih brojeva itd. Zbog ograničenoga prostora iz pregleda su izostavljeni brojni hrvatski nefilozofski časopisi koji su također objavljivali filozofske radove, ali su bili specijalizirani za druga područja kao što su politologija, književnost, sociologija, prirodne znanosti, teologija i dr. Kao što se u članku pokazuje, prije Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj su izlazila tek tri časopisa posvećena isključivo filozofiji, dok ih većina izlazi nakon Drugoga svjetskog rata i to ne prije šezdesetih godina. Posljednji odsječak članka nudi jednu provizornu ocjenu pet najpoznatijih hrvatskih filozofskih časopisa u 20. stoljeću koji su izlazili redovito tijekom duljega vremenskog razdoblja (Praxis, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Filozofska istraživanja, Synthesis Philosophica i Godišnjak za povijest filozofije), s posebnim naglaskom na pitanje u kojoj su mjeri ti časopisi uspjeli ispuniti svrbe radi kojih su izvorno i bili pokrenuti. U zaključnim se razmatranjima tvrdi da bi se značajnost pojedinih hrvatskih filozofskih časopisa mogla najbolje procijeniti pomoću – zasad nepostojeće – obuhvatne scientometrijske analize njihovih sadržaja i njihovih »faktora odjeka« u hrvatskoj i međunarodnoj filozofskoj literaturi.

Uvod

Uloga časopisa u filozofiji nije poput uloge koju časopisi imaju u nekim drugim znanostima. U prirodnim znanostima, primjerice, članak objavljen u časopisu osnovni je medij prenošenja novih informacija i spoznaja ostalim istraživačima u istom području ili polju, dok je u filozofiji i humanističkim znanostima općenito, unatoč sve snažnijoj tendenciji ugledanja na prirodne znanosti, osnovni medij prenošenja novih informacija i spoznaja još uvijek *knjiga*.¹ Ipak, filozof-

¹ Maja Jokić, *Scientometrijski pristup znanstvenom radu u polju filozofije*, »Prolegomena« V, 1/2006, str. 101.

Zlatko Posavac
Institut za filozofiju, Zagreb

HRVATSKA ESTETIKA PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA

Sažetak

Povijesno epohalno gledajući, estetika u Hrvatskoj 'dovršava' svoje 19. i započinje 20. stoljeće u razdoblju hrvatske Moderne (1890–1910), nakon čega usporedo s filozofijsko-teorijskim estetičkim doktrinama, u kojima dominira psihologizam s povremenim priklo-nima sociologizmu i akcentima vitalizma, teče vrijeme programatskih tekstova epo-be avangardizama (1910–1930), s kritičko-negativnim odnosom spram cjelokupne tradicije i polaznim pokličem 'dolje estetika!', te s postupnom kristalizacijom svijesti o krizi (oko 1930). S obzirom na ekstenzitet građe i ograničeni prostor izlaganja, ovdje su navede-na zbivanja i postignuća autora iz sljedeća dva desetljeća (1930–1950).

Novo razdoblje od 1930. do 1950. odvijalo se u Hrvatskoj u tri etape. Vrijeme tridesetih godina karakterizira činjenica inauguracije filozofijske aksiologije na tragu južnonjema-čke badenske neokantovske škole i dubovnoznanstvenih istraživanja uz postupne, istodo-bne pojave fenomenologiziranih i 'egzistencijaliziranih', metodsko-problematskih preo-kupacija određenih psihologijskih i pedagozijskih tema. Modernu eksperimentalnu psiho-logiju dopunjuje Gestaltpsychologie, svuda uz trajne, pomalo neodređene odjeke filozo-fije života, te nekih renominacija idealizma. U hrvatskoj estetici tridesetih godina 'main-stream' definitivno postaje polemična, ustrajno razvijana estetika intuicije, hrvatski varijetet kročeanizma (tada već s europskom i svjetskom reputacijom). Katolička esteti-ka, sit venia verbo, koja se tijekom prethodnih desetljeća 20. stoljeća uspješnije bavila pretežno književnom (odnosno umjetničkom) kritikom, ponovno se pojavila u Hrvatskoj i aktivno oglasila teorijsko-filozofijskim raspravama u dubu neotomizma, izazvavši niz polemika. Socijalna orijentacija estetike postaje forsirana, no iskazivana je s različitih pozicija i s različitim gradacijama. Dogmatska verzija 'socijalističkoga realizma' (barkov-ska linija), iz 'pozadine' podržavana politički u Hrvatskoj, nailazi na snažan otpor i 'idealističkih' verzija estetike, i pristaša 'lijeve umjetnosti', njezinih najistaknutijih umje-tnika (prizivom na Marxa i Nietzschea), što rezultira žestokim, specifično hrvatskim estetičkim 'sukobom na ljevici', s refleksima do duboko u 20. stoljeće i s trajnom upitnošću: estetička vrijednost? tendencija? suvremenost?

Drugi svjetski rat već je bio u punome jeku kad je 1941. formirana stoljećima želje-na Nezavisna Država Hrvatska, pri čemu ratne prilike nisu smanjile hrvatske intelektu-alno-umjetničko-estetičke napore nacionalne države in statu nascendi. Naprotiv, kultur-na je djelatnost na svim planovima intenzivirana, pa je tako specifikum vremena postala filozofija kulture, gdje kultura, dakako, involvira estetičke probleme, koji dobivaju

sada definitivno svijesno aksiološke, fenomenološke, povijesne i egzistencijalne interpretacije. Osim toga, više nego dva desetljeća uporne teorijsko-polemičke aktivnosti s pozicije afirmiranja estetičke intuicije Benedetto Crocea u hrvatskoj su verziji urodile plodom i učinile da se napokon, nakon punih četiri desetljeća estetika opet u hrvatskome jeziku pojavi realiter (u materijalnom obliku!) kao knjiga – pod naslovom *Doživljaj ljepote* (1943). Istodobno je objavljena, također nakon četiri desetljeća, opet hrvatskim jezikom pisana opća Povijest estetike – nažalost ne kao knjiga, nego u časopisnim nastavcima (povijesno počevši od antike pa – nedovršeno – do 18. stoljeća). U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske sve su estetičke pozicije bile zastupane, osim što se nisu smatrale prihvatljivim one koje su bile izričito komunističko-politički obojene. Ali vodene su rasprave o 'socijalnome mjerilu', s tim, dakako, da se nije suspenzirao nacionalni karakter umjetnosti. Razvijane su snažnije u razdoblju od 1941. do 1945. i estetike specijalnih područja, gdje su napisane i objavljivane disciplinirano estetičke rasprave, navlastito za likovnu umjetnost i glazbu, no dakako – možda čak najviše – i za književnost.

Svršetak Drugoga svjetskog rata u Europi (svibanj 1945), koji je za mnoge trebao biti olakšanje i nada, u Hrvatskoj je značio ne samo općenito nacionalnu, nego i egzistencijalnu katastrofu za preko pola milijuna Hrvata, te istodobno trenutno zaustavljanje, a za niz stvari i potpuni prekid onoga, u nekoliko godina, ubrzana, bujna razvitka umjetnosti, kulture i estetike. Godine 1945. Hrvatska ponovno postaje dio Jugoslavije, a svi su estetički pravci 'dokinuti': većina je njihovih autora naprosto 'nestala', onemogućena ili egzekutirana, dok je uvažavana i dopuštena bila samo estetika socijalističkoga realizma i – teorija odraza. Nastupila je te 1945., uz sve ostalo, i informativna blokada: politička, kulturološka, estetička. Nedostupnost knjiga, tekstova, pa i reprodukcija, nemogućnost upoznavanja umjetničkih pojava, autora i njihovih djela, kako suvremenih europskih i svjetskih, tako i kapitalnih djela navlastito hrvatske nacionalne kulturne povijesti. Tek poslije 1950. bit će oktroirana(!) umjetnička sloboda i početak će uspostavljati institucionaliziranih neoavangardizama. Osuvremenjavanje modernizma!?

PREMA SREDINI 20. STOLJEĆA 1930–1950.

Historiografska introdukcija

Prva polovica 20. stoljeća razvojno se i kulturološki znatno razlikuje od druge polovice, što jednako vrijedi za Hrvatsku i za cijelu zapadnjačku sferu s ove ili s one strane Atlantika, premda – u cjelini – oba polustoljeća pripadaju istoj makropohi. Ako pak u tome povijesnom sklopu promatramo u prvom planu Hrvatsku, tada je ta razlika i dramatičnija (izuzme li se Njemačka, kada je riječ o europskim zemaljama). Stoga historiografsko razgraničenje, makar i u radne svrhe, s datacijom tipa »oko 1950.«, »sredinom stoljeća« ili »poslije Drugoga svjetskog rata«, ima stanovito opravdanje. Ali unutar toga povijesnog intervala svi oni ostali »periodizacijski« zahvati koji stereotipno, do iznemoglo-

Srećko Kovač
Institut za filozofiju, Zagreb

MODERNA LOGIKA U HRVATSKOJ FILOZOFIJI 20. STOLJEĆA

Sažetak

Prvi počeci moderne logike u Hrvatskoj mogu se uočiti već sredinom 19. stoljeća u djelu Vatroslava Bertića. Na prijelazu 19. u 20. stoljeće doprinose algebarskoj logici i filozofiji logike daje Albin Nagy, koji djeluje u Italiji. Ističe se i osebujan pisac Mate Meršić, koji također radi na algebarskoj logici. U hrvatskoj sveučilišnoj filozofiji do pojave Petrovićeva udžbenika (1964) i doprinosa Hede Festini, prevladava kritički ili indiferentan odnos prema modernoj logici. Prvu cjelovitu logiku na hrvatskome napisao je matematičar Vladimir Devidé (1964), poznat, primjerice, po svojoj aksiomatizaciji prirodnih brojeva i klasične iskazne logike. U osamedestim i devedesetim godinama u hrvatskoj su filozofiji utjecajni logičari Goran Švob i matematičar Zvonimir Šikić. Na razmeđu 20. i 21. stoljeća logička se istraživanja pojačavaju i šire u razne grane suvremene logike.

I. Uvod

Uloga logike u hrvatskoj filozofiji 20. stoljeća ima posebnu zanimljivost jer su s počecima moderne logike sredinom 19. stoljeća nastupili u određenome smislu kritični trenutci u odnosu logike i filozofije. S jedne strane činilo se kao da logika postaje dio matematike, pa su ju mnogi matematičari upravo tako i shvaćali i mnogi ju još uvijek tako shvaćaju. No i dio filozofa je ubrzo počeo prihvaćati modernu logiku, uočavajući da je ona nezamjenljiv instrument za ulaz u filozofijske probleme i njihovu obradu, kao i za samo njihovo postavljanje i otkrivanje. Danas su, osim toga, mnogi logičari po struci također i teorijski informatičari; logika je srodna i s umjetnom inteligencijom, a također i s teorijskom lingvistikom. Sintagma »logika i filozofija« danas zvuči sasvim naravno (kao da su to dvije, doduše vrlo bliske, ali ipak različite discipline). Iz toga je sasvim očito da je logika barem jednom nogom već izvan filozofije u disciplinarnome smislu. Dodajmo također da danas, uz odjele i institute za filozofiju, matematiku, informatiku itd., opstojе i instituti i odjeli za logiku, najčešće uključenu u gore ocrtano interdisciplinarno područje, kakav je vjero-

Stipe Kutleša
Institut za filozofiju, Zagreb

FILOZOFESKE RASPRAVE O ZNANOSTI U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

U ovome se radu iznosi kratki pregled filozofskih rasprava o znanosti u Hrvatskoj u 20. stoljeću s naglaskom na fizikalne znanosti. Težište se stavlja na filozofske rasprave oko teorije relativnosti i kvantne teorije, djelomično se tematizira teorija evolucije s filozofjskim i drugim raspravama koje su vodene u vezi s njom, a navode se i neki metodološki problemi znanosti prisutni u raspravama u 20. stoljeću. U vezi s temom iznose se i neke pojedinosti o publikacijama, institucijama, simpozijima te visokoškolskoj nastavi. Do sada o filozofskim raspravama o znanosti u 20. stoljeću u Hrvatskoj nije bilo sustavnih istraživanja. Zaključak je da obrada ove teme zahtijeva ozbiljno i sustavno istraživanje.

I.

Dvadeseto je stoljeće i u znanosti na izvjestan način posebno. Već je doslovno sam početak stoljeća obilježen jednim važnim znanstvenim događajem, čijeg znanstvenog, filozofskog i kulturnog značaja nisu bili posve svjesni niti sami sudionici tadašnjih znanstvenih zbivanja, a niti neposredni sljedbenici. Radilo se o novoj znanstvenoj teoriji nazvanoj *kvantna teorija*, koja je važna ne samo za znanost nego i za samu filozofiju. Ubrzo nakon Planckova postavljanja temelja kvantnoj teoriji (1900), uslijedila je druga važna, kako bismo danas rekli, promjena paradigme: pojava *Einsteinove teorije relativnosti*, točnije specijalne teorije relativnosti (1905). Ni jedna ni druga nisu odmah bile općeprihvaćene, iako se slutilo da doista predstavljaju nešto novo, čak bi se reklo revolucionarno.

Ono što nas ovdje zanima nisu čisto znanstvene rasprave koje su se vodile oko tih novih teorija, nego prije svega filozofski izazovi koji su bili potaknuti tim teorijama. A njih doista nije manjkalo. Ne zanima nas u prvome redu ni to kako se rasprava vodila među znanstvenicima i filozofima u Europi i svijetu, nego nas ponajprije zanima kako se ta rasprava reflektirala kod nas u Hrvatskoj.

Josip Oslić
Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

FILOZOFIJA RELIGIJE U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

Autor je u ovome prilogu pokušao pokazati kako se filozofija religije zasnovala i razvila kao važna filozofska disciplina u Hrvatskoj u 20. stoljeću. U okvirima ovog istraživanja ustanovljeno je da je filozofija religije nastala na tragu 'theologiae naturalis' tek u kasnijem prosvjetiteljstvu. U prvome dijelu (1900-1945) obrađuju se problemska pitanja koja se prije svega odnose na 'theologiam naturalem', 'noetiku' i na problematiku 'materijalizma'. U tome je sklopu posebna pažnja posvećena Josipu Stadleru, Antunu Baueru, Stjepanu Zimmermannu i Franji Šancu, jer su upravo oni izgradili najvažnije pretpostavke koje su bile od temeljnog značenja za daljnji razvitak filozofije religije u Hrvatskoj. U drugome dijelu (1945-1990), pokušava se posebno ukazati kako na filozofiju religije i psihologiju religije Wilhelma Keilbacha tako i na pokušaje dijaloga između filozofije i teologije u Hrvatskoj. Pritom u prvome redu dolaze do izražaja temeljna Keilbachova istraživanja koji se godinama bavio problematikom religije i mnoštvom religija. Pokazano je da je upravo Keilbach sa svojom filozofijom religije i psihologijom religije postao svjetski poznat izvan granica Hrvatske. Također, pokazalo se da je posebno značajan bio dijalog između Branka Bošnjaka i Mije Škvorca, ali i drugih filozofa i teologa. Svi su ti napori pokazali da je ipak moguć otvoren razgovor između onih koji drukčije misle. Na kraju su dane samo zaključne napomene, jednostavno zato što u odnosu na to vrijeme postoji premala kritička distanca, premda su upravo posljednjih godina napisane vrlo vrijedne studije koje se bave problematikom religije.

Uvodne napomene

»Filozofija religije« može se s današnjega stajališta promatrati kao vrlo mlada filozofska disciplina, ali – gledajući s obzirom na temeljne religijske i filozofske probleme – poglavito kao izvorište svih filozofskih *disciplina*.¹ Naime,

1 Od zapaženih studija i monografija iz područja *filozofije religije* koje su u zadnje vrijeme objavljene kod nas, spominjemo samo neke: Stjepan Kušar, *Spoznaja Boga u filozofiji religije. B. Welte i božanski Bog*, Zagreb 1996; Josip Čurić, *Tomizam nekoć i danas*, Zagreb 2003; Nikola

Ivan Koprek
Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu

FILOZOFIJA I TEOLOGIJA U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

Filozofija i teologija u Hrvatskoj, kao uostalom i drugdje u svijetu, nisu u 20. stoljeću proživljavale laka vremena. Obje su dijelile istu sudbinu. Ponekad su jedna i druga bile smatrane za egzotičan, jalov, ali i politički opasan posao. Obje su, ipak, najprije putem akademskih predavanja pojedinih profesora, a onda još više i s njihovom pisanom riječi oblikovale ono što bismo mogli nazvati 'dub vremena'. Činjenica je da se na bogoslovnim učilištima, pa tako i u Hrvatskoj, početkom prošloga stoljeća predaje 'školska filozofija' po točno određenome programu studija za buduće svećenike i to pretežito na latinsko-me jeziku. Upravo su zbog toga filozofija, ali i teologija, široj publici bile nepristupačne. Prave filozofske i teološke teme obrađivane su u crkvenim časopisima koji su tiskani na narodnome jeziku. Tome možemo zahvaliti relativno bogatu filozofsku literaturu tzv. katoličkih filozofa, ali i teologa toga vremena, osobito u časopisima filozofsko-teološke tematike. Svakako, časopisi 'Bogoslovska smotra', 'Obnovljeni život' te drugi današnji znanstveni časopisi crkvenoga predznaka u kojima su pisali i pišu naši poznati teolozi i filozofi, bili su i ostat će mjesta širenja ozračja otvaranja Katoličke crkve prema suvremenomu svijetu nakon Drugoga vatikanskog sabora (više i na drugi način nego akademski predavanja!). Oni su bili i ostat će značajna mjesta teološkoga promišljanja crkvene problematike na hrvatskim prostorima, te poprišta dijaloga između filozofije i teologije, Crkve i svijeta, kršćanske vjere i našega društva.

Filozofija i teologija u Hrvatskoj, kao uostalom i drugdje u svijetu, nisu u prošlo-me stoljeću proživljavale laka vremena. Obje su, usudujem se reći, dijelile istu sudbinu. Ponekad su jedna i druga bile smatrane za egzotičan, jalov, ali i politički opasan posao. Obje su, ipak, oblikovale ono što bismo mogli nazvati »duhom vremena«, najprije akademskim predavanjima pojedinih profesora, a zatim, još i više, njihovom pisanom riječju.

Činjenica je da je vrijeme nakon Descartesa, Kanta i Hegela uzdrimalo filozofiju koja se poučavala na crkvenim učilištima i koja je nosila naziv *skolasti-*

Željko Pavić
Leksikografski zavod Miroslav Krleža

NEOSKOLASTIKA 20. STOLJEĆA U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

U ovome prilogu autor razmatra vrlo bogatu tradiciju neoskolastičkoga mišljenja u 20. stoljeću, s posebnim osvrtom na njezin razvoj u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Pritom se pokazuje kako se razvoj neoskolastike u Hrvatskoj i BiH ne može promatrati izvan njezina europskoga konteksta, tj. da ona u tome smislu ne donosi ništa novo. Jedina novina koja doista zaslužuje filozofijsku pozornost prije svega je njezina uloga u odganjanju za spekulativno mišljenje te još više za razvijanje krajnje originalnoga filozofijskog nazivlja koje po svojim izvanrednim rješenjima i danas predstavlja jedan od glavnih stupova hrvatskoga jezičnog samoosvješćenja uopće. Problem mogućnosti 'uspona neoskolastike do filozofije' autor egzemplificira na dvije žarišne točke: iznutra, na problemu 'hegemonije tomizma'; izvana, na problemu 'neprevladivoga Kanta' i moderne u cjelini.

Ušpon neoskolastike do filozofije?

»Neoskolastika« se u Hrvatskoj ne može promatrati izvan svoga europskog, ili još bolje – rečeno s Zimmermannom i Derridaom – *izvan svog 'latinskog konteksta'*. Razlog tome treba tražiti prije svega u njezinoj – vjeronazorno gledano – »katoličkoj«, te filozofijski gledano, u »integrativnoj« naravi, na čemu je ustrajavao već Toma Akvinski kada je u svojim spisima izričito nastojao usvojiti najbolja filozofijska postignuća svojih predšasnika i učiniti ih plodnom podlogom za daljnji razvoj skolastičkoga mišljenja u duhu one »sinteze«¹ koja

1 Usp. Vjekoslav Bajsić, *Duh sinteze u skolastici*, u: »Kačić«, Split, III/1970.; pretiskano u: isti, *Filozofija i teologija u vremenu. Članci i rasprave*. Priredio Stjepan Kušar, Zagreb 21999.; iscrpnije o tome: Josip Oslić, *Vjera i um. Neoskolastički i suvremeni pristupi*, Zagreb 2004., posebice III. poglavlje: *Sinteza skolastičkoga duha u duhu suvremene filozofije – Vjekoslav Bajsić*.

Erna Banić-Pajnić
Institut za filozofiju, Zagreb

ISTRAŽIVANJE POVIJESTI FILOZOFIJE U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU¹

«Filozofija otkriva najdublju istinu o sebi kad vlastitim metodama izlaže svoju vlastitu povijest».

G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, sv. I., str. V.

Sažetak

Tekst pod gornjim naslovom predstavlja pregled svega onoga što se u 20. stoljeću u Hrvatskoj istraživalo u smislu povijesti filozofije kao filozofijske discipline. Tekstom se nastoji pružiti uvid u:

- a) djela koja obrađuju povijest filozofije kao cjelinu ili neki segment te cjeline i koja nose naslov povijesti filozofije; to su prije svega sve pisane «povijesti filozofije» nastale u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća, ali i povijesni pregledi pojedinih filozofijskih disciplina;
- b) neka djela povijesno-filozofijskoga značaja koja elaboriraju neko određeno razdoblje povijesti filozofije ili povijest nekog pravca mišljenja ili pak povijest koje nacionalne filozofije;
- c) neka djela koja izričito tematiziraju pitanje povijesti filozofije;
- d) prijevode svih značajnijih povijesti filozofije koje su se tijekom 20. stoljeća studirale u Hrvatskoj.

Kao značajan moment u proradbi svakoga pojedinog djela posvećenog istraživanju povijesti filozofije istaknut je stav spram Hegelove koncepcije povijesti filozofije. Na samome početku, u vezi s koncepcijom, naglašeno je kako se pisane povijesti filozofije mogu klasificirati prema različitim kriterijima. Ovaj pregled uvažava kronologijski slijed nastajanja pisanih povijesti filozofije.

U zaključnom se dijelu, na temelju svega izloženog, pokušavaju rezimirati značajke istraživanja povijesti filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću. Pritom se razlikuju tri faze: razdoblje do rata, ratno i neposredno poratno razdoblje te razdoblje od osamedesetih godina do konca 20. stoljeća.

1 Ovaj pregled nipošto nema pretenzije da bude potpun i dovršen u tom smislu da ga ne bi bilo moguće nadopunjavati ili popravljati u bilo kojem smislu. Autorica se ipak nada da je u njemu spomenuto sve bitno što se vezano uz povijest filozofije događalo u 20. stoljeću u Hrvatskoj.

Na kraju se konstatira pad interesa za povijest filozofije u drugoj polovici 20. stoljeća, do kojeg dolazi bez obzira na povećan broj objavljenih prijevoda pisanih povijesti filozofije. Kao jedan od uzroka navode se određene struje u okviru suvremenoga filozofijskog mišljenja, koje povijest filozofije procjenjuju analogijom prema povijesti znanosti, držeći je za nešto prevladano, prošlo, što je u posvemašnjoj suprotnosti s Hegelovom koncepcijom.

Zaključno se konstatira kako se pritom ipak radi tek o paušalnoj konstataciji te da bi za neke određeniije zaključke bila potrebna jedna produbljena analiza situacije.

Kad mi je bila predložena ova tema izlaganja, ponajprije mi se postavilo pitanje što se od mene zapravo očekuje. U skladu, naime, s dvojakim značenjem »povijesti filozofije« moglo se pretpostaviti da se očekuje pregled svega onoga što se od povijesti filozofije u 20. stoljeću istraživalo u smislu prorađivanja pojedinoga filozofa, filozofske škole ili pravca mišljenja, ali isto tako i da se očekuje uvid u značajke istraživanja povijesti filozofije kao cjeline, tj. kao filozofijske discipline, u smislu istraživanja historiografije filozofije. Pritom bi se moglo govoriti o dvije, odnosno o tri razine povijesti filozofije – jedna razina bilo bi »zbivanje« filozofije u vremenu, druga bi razina bila refleksija o tome i izlaganje toga »zbivanja«. To je ono što neki povjesničari filozofije razlikuju kao historiju i kao povijest filozofije, a neki kao »objektivno zbivanje« i »subjektivno razumijevanje« filozofije. Treću razinu predstavljalo bi tematiziranje pitanja povijesti filozofije odnosno promišljanje relacije filozofije i njezine povijesti.

Kako će u ostalim izlaganjima biti obrađeno upravo ono čime su se, iz okvira povijesti filozofije filozofi u Hrvatskoj bavili tijekom 20. stoljeća (pa bi sva ostala izlaganja zapravo bila na neki način predradnje za ovo izlaganje ili njegov sastavni dio), to ćemo ovdje pokušati pružiti uvid u:

- a) djela koja obrađuju povijest filozofije kao cjelinu ili neki segment te cjeline te djela koja nose naslov povijesti filozofije; to će dakle biti prije svega sve pisane »povijesti filozofije« nastale u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća, ali i povijesni pregledi pojedinih filozofijskih disciplina;
- b) spomenut ćemo i neka djela povijesno-filozofijskoga značaja koja elaboriraju neko određeno razdoblje povijesti filozofije ili povijest nekog misaonog pravca ili pak povijest koje nacionalne filozofije;
- c) osvrnut ćemo se na neka djela koja izričito tematiziraju pitanje povijesti filozofije;
- d) spomenut ćemo prijevode svih značajnijih povijesti filozofije koje su se tijekom 20. stoljeća prorađivale u Hrvatskoj.

Pretpostavka i polazište svake pisane povijesti filozofije jest koncepcija povijesti filozofije. Stoga ćemo se pri izlaganju pregleda djela o povijesti filo-

Petar Šegedin
Institut za filozofiju, Zagreb

ISTRAŽIVANJE ANTIČKE FILOZOFIJE U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

Rad se sastoji od dva dijela. U prvome dijelu izlažu se djela koja se bave antičkom filozofijom u povijesno-filozofijskom aspektu. Tu spadaju tri povijesti filozofije koje su napisali Albert Bazala, Franjo Šanc i Branko Bošnjak, zatim knjiga Marijana Cipre Metamorfoze metafizike te Hrestomatija filozofije koju je uredio Damir Barbarić. U drugome dijelu daje se pregled hrvatskih prijevoda djela antičke filozofije te studija i članaka koji su posvećeni pojedinim antičkim, pretežno grčkim filozofima, kao i temeljnim problemima grčke filozofije. Izlaganje pokazuje da najveći dio istraživanja antičke filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću zauzima recepcija i interpretacija Platonova i Aristotelova filozofiranja. No, treba reći da je filozofijsko istraživanje, kako tih filozofa tako i antičke filozofije u cjelini, značajnu i filozofijski relevantnu ulogu dobilo tek tijekom posljednjih desetljeća 20. stoljeća, pa stoga njegov zbiljski napredak tek treba očekivati.

Izlaganje o stanju istraživanja antičke filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću podijelio sam u dva dijela. U prvome dijelu bavim se povijesno-filozofijskim prikazima antičke filozofije, a u drugome pokušavam dati pregled istraživanja pojedinih antičkih filozofa i filozofijskih problema.

Tri su kriterija kojima sam se vodio. Prvo, cilj referata nije pobranje svega što je na dotičnom polju napisano ili izgovoreno. Hrvatski mislioci koje tematiziram nisu naprosto svi oni koji su se bavili antičkom filozofijom, nego oni koji su po mojem uvidu djelotvorno oblikovali i usmjeravali razumijevanje toga filozofiranja u nas. Drugo, radove i autore nastojao sam birati kriterijem njihova filozofijskog određenja. Neosporno je naime da postoji niz radova koji se antičke filozofije dotiču iz vidokruga teologije, politologije, teorije književnosti, povijesti umjetnosti i drugih disciplinarnih smjernica. No, u skladu s imenom simpozija »Hrvatska filozofija u 20. stoljeću«, smatrao sam nužnim staviti naglasak na istraživanja antičke filozofije koja spadaju u horizont filozofijskoga

Mihaela Girardi-Karšulin
Institut za filozofiju, Zagreb

ISTRAŽIVANJE POVIJESTI HRVATSKE RENESANSNE FILOZOFIJE U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

U članku je u nekoliko etapa ukratko izložen prikaz istraživanja hrvatske renesansne filozofije u Hrvatskoj od kraja 19. stoljeća do danas. U početku, ključni su autori tih istraživanja Franjo Marković, Albert Bazala, Stjepan Zimmermann, Vladimir Filipović i Kruno Krstić. Za svakog od njih izložen je karakterističan pristup problemima renesansne filozofije u čijem su horizontu temeljili svoja istraživanja hrvatske renesansne filozofije. Istraživanja koja iza toga slijede označavaju se kao 'istraživanja u tijeku'. U okviru 'istraživanja u tijeku' navode se oni autori kojima je okosnica istraživanja upravo povijest hrvatske renesansne filozofije te se ističe da je nužno određeno vremensko odstupanje da bi mogli biti adekvatno protumačeni i ocijenjeni. Na kraju se kao još uvijek aktualni zadatak istraživanja hrvatskih renesansnih filozofa (latinista) ističe prevodenje njihovih djela na hrvatski jezik.

Naslov referata – koji nisam sama izabrala (predložio ga je organizator skupa), ali sam sa zadovoljstvom prihvatila – ograničava moju temu »istraživanje povijesti renesansne filozofije u Hrvatskoj« na razdoblje 20. stoljeća. Takva se ograničenja ne mogu držati jer istraživanje povijesti hrvatske renesansne filozofije, zajedno s istraživanjem hrvatske filozofije, općenito počinje u 19. stoljeću svima nama poznatim, pristupnim rektorskim govorom *Filozofijske struke pisci hrvatskog roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.* Franje Markovića (1881/1882).¹ Taj se govor ne smije zaobići, ne samo zato što je prvi u nizu istraživanja, nego i zato jer je Marković s nepogrešivom intuicijom naznačio *razlog istraživanja*, a potom je preporučio i jednu *metodu*. I jedno i drugo – i razlog

1 Usp. Franjo Marković, *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do VIII. Govor nastupajućeg rektora... škol. god. 1881/1882.*, u: »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, I, 1-2/1975., str. 255-279.

Branka Brujić

RECEPCIJA FILOZOFIJE MARTINA HEIDEGGERA U HRVATSKOJ U 20. STOLJEĆU

Sažetak

Heideggerovim mišljenjem profesori na Odsjeku za filozofiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu bave se od pedesetih godina 20. stoljeća. Protagonisti recepcije tadašnji su docenti Vanja Sutlić, Gajo Petrović i Danilo Pejović. Njihovo usvajanje Heideggerova mišljenja karakterizira vrednovanje njegove suvremenosti u usporedbi s Marxovim mišljenjem. Vanja Sutlić vrši sintezu pojma prakse u Marxa sa središnjim Heideggerovim pitanjem – pitanjem povijesnoga sklopa: odnos bitak-tubitak-biće. Međutim, u svojoj knjizi Praksa rada kao znanstvena povijest, publiciranoj 70-tih godina, Sutlić pokazuje pripadnost Marxova mišljenja novovjekovnoj metafizičkoj tradiciji. Gajo Petrović ističe povijesnu usmjerenost kako Marxova tako i Heideggerova mišljenja. Uspoređujući dva mislioca, Petrović daje prednost Marxovu pojmu prakse spram prispjeća bitka u Heideggerovu mišljenju.

Učenici i mladi kolege trojice protagonista studiraju i interpretiraju Heideggerovu misao neovisno o odnosu spram Marxove misli. Oni su nositelji triju internacionalnih simpozija posvećenih Heideggeru u Zagrebu 80-tih godina prošloga stoljeća. Ti filozofski simpoziji te neke teme tečajeva na IUC-u u Dubrovniku 80-tih i 90-tih godina svjedoče o zamahu recepcije Heideggera u Hrvatskoj.

I. Uvod s kronološkim osvrtom

Prema bibliografiji prijevoda Heideggerovih djela i radova o Heideggerovoj misli koja je priložena hrvatskome prijevodu djela *Sein und Zeit*, prvi tragovi recepcije u nas sežu u 1942. Riječ je o disertaciji fra Krune Vladimira Pandžića *Problem istine u filozofiji Martina Heideggera*, obranjenoj u Ljubljani te o osvrtima na tu disertaciju u hrvatskim tiskovinama. Zatim slijede prvi radovi nakon Drugoga svjetskog rata: Rudi Supek: *Suvremeni egzistencijalizam – Heidegger i Sartre* (u knjizi *Egzistencijalizam i dekadencija*, 1950), Marijan Tkalčić: *Egzistencijalizam (Kierkegaard – Heidegger – Sartre)*, u zborniku radova Filozofskoga fakulteta.

Ivan Kordić
Institut za filozofiju, Zagreb

FILOZOFIJSKA HERMENEUTIKA I NJEZINA HRVATSKA RECEPCIJA

Sažetak

Filozofijska hermeneutika u današnje je vrijeme jedan od najplodnijih pokušaja da se čovjekovo mišljenje unatoč svoj modernoj površnosti i banalnosti održi na životu. Ovo filozofijsko nastojanje svoje korijene vuče iz potrebe da se razumije biblijski, ali i svaki drugi tekst. No, u 20. stoljeću ovo je nastojanje postalo univerzalnom filozofijom koja se bavi pitanjem o bitku, pitanjem koje je od početka grčkoga mišljenja bilo bitno pitanje zapadnjačke filozofije, a to je i danas. Za ovaj razvoj i univerzalno produbljenje hermeneutike stoje prije svega imena Martina Heideggera i njegova učenika Hansa-Georga Gadamera.

Hrvatska filozofijska scena, kao što je poznato, bila je kroz cijelu povijest određena zapadnjačkim mišljenjem. To je i danas slučaj. Ona je, naime, u 20. stoljeću na svoj način recipirala i vrednovala filozofijsku hermeneutiku.

Ovaj rad bavi se filozofijskom hermeneutikom u njezinim korijenima i u njezinoj hrvatskoj recepciji, i to tako da njezine glavne postaje nastoji ukratko predstaviti i otvoriti nove perspektive njezina istraživanja.

Uvod

Filozofijska hermeneutika nedvojbeno je onaj pravac suvremene filozofijske misli, koji filozofiju na najintenzivniji način promatra i u njezinu povijesnom i u njezinu aktualnom kontekstu razumijevanja onoga što jest. Središnji predstavnici i promicatelji ovog mišljenja svakako su Martin Heidegger i Hans-Georg Gadamer.

Ta filozofija i ti mislioci, kao uostalom i sva misaona strujanja u povijesti filozofije, svoje su tragove snažno ostavili i ostavljaju i u hrvatskoj filozofijskoj misli.

Ovdje želim u kratkim crtama prikazati povijesni i suvremeni tijek filozofijske hermeneutike te naznačiti njezine tragove u hrvatskome filozofijskom kontekstu.

Damir Barbarić
Institut za filozofiju, Zagreb

JEZIK, MIŠLJENJE, NAROD

Nastojanja oko mišljenja u materinjem jeziku

Sažetak

U članku su prikazani pokušaji mišljenja i izricanja temeljnih filozofijskih sadržaja u materinjem jeziku, koji u Hrvatskoj započinju otprilike sredinom 19. stoljeća. Početna, prosvjetiteljskim duhom napretka prožeta nastojanja oko izgradnje jedinstvene i obvezujuće hrvatske filozofijske terminologije, jednako u okružju novoskolastičke filozofije kao i one sekularno-gradanske, sustala su već u prvome dijelu 20. stoljeća, prvenstveno pod teretom uvida u bitno neuklonjivu višeznačnost jezika.

Dublje osuještenje o odnosu jezika i mišljenja, nakon toga u Hrvatskoj rijetko i više uzgredno, pretpostavljalo bi radikalnu mijenu u shvaćanju biti jezika, koja bi umjesto njegove navodne tehničko-instrumentalne uloge pukog sredstva za priopćenje misli i onog mišljenog, u središte razmatranja trebala staviti u povijesnom jeziku naroda sadržan potencijal tvorenja ne samo misli nego i samoga svijeta.

Suvremena hermeneutička filozofija, i to u svojoj ontologijskoj verziji, pokazuje se kao najprimjerenije ishodište filozofijski plodotvornijeg određenja odnosa jezika i mišljenja. U nastavljanju na stavove Wilhelma von Humboldta ili Herdera time bi ponovno na vidjelo moglo izaći filozofijsko značenje naroda, i to u njegovoj prvenstveno jezično, a time i dubovno određenoj biti. Tek bi filozofijsko promišljanje usudne vlastitosti naroda u njegovu svagda povijesno uposebljenom načinu kazivanja bio dostatan uvjet moguće dorasle mislene komunikacije kako s drugim narodima tako i sa cjelinom svjetske zajednice, koja pritom ne bi bila shvaćena tek 'globalno', dakle u smislu puko mehaničkog sjedinjenja.

U članku se ta mogućnost naznačuje na primjeru Vanje Sutlića, koji uz ostalo i svojim produktivnim preuzimanjem Heideggerovih misli o jeziku s pravom vrijedi kao jedan od najznačajnijih hrvatskih filozofa 20. stoljeća.